

Metoderapport:

FORBRYTELSE UTEN STRAFF

basert på artikler publisert i Dagens Næringsliv i perioden
29. oktober 2005 til 18. januar 2006.

Innsendere:

Knut Gjernes, Sognsveien 20, 0851 OSLO,
Telefon: 932 56 179 (mobil) 22 00 11 79 (kontor)

Gøran Skaalmo, Bråtenalleen 22a, 0487 OSLO
Telefon: 932 56 173 (mobil) 22 00 11 76 (kontor)

Dagens Næringsliv, Postboks 1182 Sentrum, 0107 OSLO,
Sentralbord: 22 00 10 00, Telefaks: 22 00 13 50

1	INNLEDNING	5
2	HVORDAN OG NÅR KOM ARBEIDET I GANG.....	5
3	HVA VAR DEN SENTRALE PROBLEMSTILLINGEN VED STARTEN AV PROSJEKTET?	6
4	BLE PROBLEMSTILLINGEN ENDRET UNDERVEIS?.....	7
5	ARBEIDET MED SAKEN	7
5.1	Fase 1: Utvikle kilder "off the record"	8
5.2	Fase 2: Dokumentere bruken.....	10
5.2.1	"Den benådede kunsthandleren".....	10
5.2.2	"Pyramidekongen".....	11
5.2.3	"Psykologen".....	12
5.3	Fase 3: Bruk av falsk identitet	13
5.3.1	Forberedelser til walraffing:.....	13
5.3.2	Walraffing av Pål H. Herlofsen	14
5.3.3	Walraffing av John G. Sandstrøm.....	16
5.4	Fase 4: Utvikle kilder "on the record".....	19
6	ARBEIDSTID OG ORGANISERING	21
7	SPESIELLE ERFARINGER.....	21
7.1	Bruk av skjult identitet	21
7.1.1	Et "Catch 22" i VVP.....	21
7.1.2	Psykiater-effekten.....	22
7.2	Kildevurdering	22
7.2.1	Anonyme kilder.....	22
7.2.2	Kriminelle kilder	22
7.3	Anonymisering	23
7.4	"Unntatt offentlighet"	23
7.4.1	Hemmelige benådninger	23
7.4.2	Mulighet for innsyn	23
7.4.3	Informasjon i forvaltningen.....	24
7.5	Forholdet til politiet	25
8	KONSEKVENSER:	25
9	VEDLEGG	26
9.1	Falsk erklæring fra Herlofsen.....	26

9.2	Notat fra Sandstrøm.....	29
9.3	Henvisning til Sandstrøm.....	30
9.4	Fax fra Herlofsen til Sandstrøm.....	31

1 Innledning

I denne metoderapporten vil vi fortelle om hvordan vi jobbet og tenkte for å dokumentere at psykiater Pål Herlofsen og psykolog John Sandstrøm solgte falske helseerklæringer til kriminelle.

Selv om saken i ettertid har blitt knyttet særlig opp til benådninger, var utgangspunktet at falske helseerklæringer ble brukt i mange forskjellige sammenhenger. Kriminelle brukte helseerklæringer til å skaffe seg fordeler innenfor alle ledd av rettsvesenet:

Erklæringer ble blant annet brukt til:

- Utsette konkurssaker
- Unngå å møte i vitneavhør
- Utsette rettssaker
- Utsette fengselssoning
- Oppnå lettere soningsforhold
- Oppnå permisjoner fra soning
- Benådning

Saken innebærer et stort antall metodemessige og presseetiske problemstillinger og valg. Vi vil i denne rapporten forsøke å drøfte en del av de taktiske og etiske problemstillinger og valg vi har støtt på i arbeidet.

Dersom SKUP-juryen ønsker utdypende og mer detaljert informasjon om noen del av arbeidet, oppfordrer vi dere til å ta kontakt med oss, så vil vi bidra til dette.

Rapporten er organisert slik at fremdriften og de strategiske valgene i arbeidet er drøftet under overskriften "Arbeidet med saken". Etiske og mer spesielle problemstillinger er drøftet under "Spesielle erfaringer".

2 Hvordan og når kom arbeidet i gang.

Etter sommerferien 2005 bestemte vi oss for å undersøke noe vi så langt bare hadde hørt som et rykte: Små privat fagmiljøer hadde stor innflytelse på kriminelles soningsbetingelser. Med de rette kontaktene kunne ressurssterke kriminelle kjøpe seg fri fra soning. Det ble gjort ved å kjøpe seg skreddersydde legeerklæringer. Informasjonen kom fra en kilde vi hadde hatt kontakt med over lengre tid, og som selv hadde sittet i fengsel. Dette var informasjon som vi mente måtte sjekkes ut, for hvis det stemte var det et urettferdig og korrumpert system hvor psykisk helse var gjort til en handelsvare. Lignende påstander hadde vært fremme i mediene for femten år siden uten at det den gang fikk noen konsekvenser. Og uten at verken politi eller helsemyndigheter kom til bunns i det. Våre opplysningene var av ny dato. Kanskje hadde dette pågått i mer enn femten år?

Kilden var villig til å snakke mer med oss, og enda bedre, han kunne ta med en bekjent fra fengselstiden som hadde førstehånds kjennskap til systemet, fordi han hadde brukt det selv. Vi

fikk beskjed om å være forsiktige: De som stod bak hadde et nettverk med sterke lojalitetsbånd innenfor helse-, fengsels-, politi- og rettsvesen.

3 Hva var den sentrale problemstillingen ved starten av prosjektet?

Opplysningene tydet på store svakheter i det norske rettssystemet – kanskje til og med korrupsjon.

Psykiateres/psykologers rolle som operatører i rettspleien er et dårlig belyst felt. Den ene dagen er de rettens forlengede arm, som rettsoppnevnte sakkyndige, og nyter betydelig tillit og innflytelse.

Den neste dagen kan de komme i retten som private vitner og innleide eksperter. Betalt av kriminelle for å tale deres sak.

Denne rolleblandingens gjør systemet sårbart for misbruk.

For å finne ut mer måtte vi trenge inn i den hellige alliansen mellom kriminelle, deres advokater og psykiatere. Et landskap som er godt beskyttet av taushetsplikt og klientkonfidensialitet gjennom advokatprivilegier og lege-pasient-forhold.

Den sentrale problemstillingen ble derfor: Hvordan i all verden skal vi dokumentere dette? Problemstillingene var mange:

a) Lukket kildekrets

Det var først og fremst innen en lukket krets av kriminelle bruken av slike helseerklæringer var kjent. Alle som visste om at dette foregikk, ville på en eller annen måte være involvert. Det var derfor en utfordring å finne kilder som kunne eller ville snakke. Som oftest ville det innebære at kilden innrømmet nye kriminelle handlinger.

b) Pulverisert ansvarsforhold/taushetsplikt

Erklæringer ble brukt overfor minst fire forskjellige statsetater:

- Rettsvesenet
- Politiet/påtalemyndigheten
- Fengselsvesenet
- Justisdepartementet

Ingen av disse stedene førte noen kontroll eller statistikk med bruken av slike erklæringer. Det var umulig å få noe oversikt over omfanget av søknader basert på legeerklæringer. Det fantes ingen samordnet kontroll eller rutiner for å håndtere slike legeerklæringer.

c) Ingen statistikk

Heller ikke i statistisk form finnes det materiale som kunne være til hjelp. Politilege Stein Ikdahl oppsummerte det slik i Tidsskrift for Den norske lægeförening nr. 3/2000:

”Justisdepartementet og påtalemyndigheten fører i dag ingen statistikk over antall søknader om soningsutsettelse (...) og det finnes heller ingen statistikk over påtalemyndighetens behandling av disse søknadene”.

Det samme gjelder innenfor domstolene og fengselsvesenet.

d) Taushetsplikt

Erklæringene ble brukt overfor offentlige myndigheter. Men alle opplysninger knyttet til erklæringene var beskyttet av taushetsplikt på flere nivåer.

- Det er svært begrenset offentlighet om forhold som faller inn under påtaleinstruksen og rettspleien.
- Erklæringene omtaler helseopplysninger, noe som alltid er taushetsbelagt.
- Opplysninger om soningsforhold, tidspunkter, innkallinger og lignende, er beskyttet som ”personlige forhold”.
- Benådninger var fullstendig hemmeligholdt, til og med selve vedtaket om benådning er hemmelig.

Kort sagt var det knapt et offisielt dokument i det hele tatt som ville være offentlig tilgjengelig i undersøkelsen av denne saken.

4 Ble problemstillingen endret underveis?

Kjøp og salg av falske helseerklæringer var problemstillingen. Det var diffust for oss i begynnelsen hva erklæringene ble brukt til. Vi måtte derfor starte bredt, og finne ut hvordan dette systemet virket.

Etter hvert som vi lærte mer valgte vi å snevre inn problemstillingen.

- Vi konsentrerte oss hvordan helseerklæringer ble brukt av kriminelle til å unngå fengselsstraff. Vi så bort fra innspill om kjøp av uføretrygd, forsikringsaker og barnefordelingssaker.
- Vi hørte også om flere forskjellige legemiljøer som solgte falske helseerklæringer. Vi valgte også å konsentrere saken om miljøet rundt Sandstrøm og Herlofsen. John Sandstrøms rolle som tidligere fengselspsykolog og aktiv medieaktør, kombinert med Herlofsens rolle som en meget anerkjent krisepsykiater, høyt plassert offiser i Forsvaret og regjeringens utsending til tsunami-arbeidet i fjor, var avgjørende. Det samme var at begge brukes som rettsoppnevnte sakkyndige.

5 Arbeidet med saken

Tidlig i prosessen skjønnte vi at det kom til å bli svært viktig å planlegge arbeidet. Bruk av falske erklæringer tydet på sterke tillitsforhold og lojalitetsbånd mellom psykologene og de kriminelle, og derfor en stor fare for at de fikk vite hva vi jobbet med.

Vi skjønnte at rekkefølgen på det undersøkelsene ville være vesentlig for ikke å ødelegge for det videre arbeidet. Og at vi måtte legge klare begrensninger på oss selv når det gjaldt hva vi kunne gjøre når. Vi delte derfor arbeidet inn i fire faser før vi startet:

Fase 1 handlet om å utvikle kilder. Vi ville aldri klare å få hull på saken uten å bruke anonyme, kriminelle kilder. Vi ønsket oss et solid kildegrunnlag, helst mer enn fem uavhengige, som hadde kjøpt falske helseerklæringer. Arbeidet i fase en måtte ikke ødelegge for en eventuell walraffing i fase tre.

Fase 2 handlet om å dokumentere bruken av falske erklæringer. Her måtte vi jobbe med å hente inn alle tilgjengelige opplysninger fra myndighetene, og finne de gode tilfellene som belyste problemet. Arbeidet i fase to måtte ikke ødelegge for en eventuell walraffing i fase tre.

Fase 3 ville eventuelt være tiden for å bruke falsk identitet for å kjøpe en helseerklæring. Det var viktig at ikke arbeidet i de to første fasene hadde ødelagt for denne muligheten. Vi skjønnte allerede før vi startet at walraffing ville kunne bli en aktuell metode, ettersom det sannsynligvis ville bli veldig vanskelig å dokumentere kjøp og salg av falske helseerklæringer. Den endelige beslutningen om å walraffe eller ikke, måtte vi ta basert på resultatene i fase 1 og 2.

Fase 4 handlet om å konfrontere og skaffe åpne kilder. Hvis vi ikke fikk kriminelle til å stå frem, kunne vi i det minste konfrontere en del kilder med uomtvistelig dokumentasjon i stedet for hypoteser eller indisierrekker.

5.1 Fase 1: Utvikle kilder ”off the record”

For å få innblikk i hvordan kjøp og salg av falske legeerklæringer foregikk, var det en helt nødvendig arbeidsmetode å bruke anonyme kilder. Det var bare på den måten vi kunne komme i kontakt med brukere av falske legeerklæringer, og dermed få bekreftet historien fra førstehånds kilder.

For å få disse kildene til å snakke, var det viktig at de skjønnte fra første stund at vi ville behandle dem som anonyme informanter eller eventuelt fortelle historien deres under anonymisering. Vi hadde ikke råd til å ta sjansen på at kildene lukket seg før vi kom i gang. Vi ville heller ikke at de skulle begynne å lyve, for da ville det bli vanskeligere å få dem ”på sporet” igjen.

Vi lovet ikke kildene noe mer enn at vi holde deres navn utenfor, og gjorde det helt klart at deres historier kunne bli brukt. Vi var tydelige på at vi bare hadde en avtale dersom de opptrådte redelig overfor oss, slik at det var et gjensidig tillitsforhold.

Vi fikk kontakt med kilder gjennom ulike kanaler. Den viktigste var at våre tidligste kilder hadde hørt om mange andre som hadde benyttet falske erklæringer. Systemet virker ved at kriminelle tipser og refererer hverandre, slik at navn sirkulerer i det kriminelle miljøet. Slik var det mulig å bygge opp en brukbar oversikt over potensielle kilder tidlig i saken.

Gjennom en advokatkilde kom vi i kontakt med ett kriminelt miljø der slike erklæringer ble brukt. Atter andre kilder kontaktet vi gjennom det kildenettet vi hadde fra før.

Sakte men sikkert bygget vi opp en liste på 20-30 navn som var verdt å sjekke videre.

I denne fasen av arbeidet var det først og fremst viktig å skaffe oss mest mulig informasjon.

Vi ville ønsket mest mulig korrekt informasjon om hvordan prosessen rundt kjøp og salg foregikk: Hvordan fikk man kontakt? Hvor mye kostet en erklæring? Hvordan ble pengene betalt? Hvilken rolle spilte advokater og statsadvokater? Hva ble erklæringene brukt til?

I løpet av den første måneden klarte vi å komme i kontakt med fem kriminelle kilder som selv hadde kjøpt og brukt erklæringer fra Herlofsen, Sandstrøm eller begge. Og som ville møte oss. Disse kom fra svært forskjellige kriminelle miljøer. Det var ransdømte, hvitsnippkriminelle og narkodømte. De fortalte oss i stor detalj om hvordan de selv hadde gått frem, hva de hadde betalt, hva de fikk ut av det og hvem som var involvert. Flere av dem viste oss også dokumentene som var utstedt fra både Sandstrøm og Herlofsen, og underbygget derfor sin egen historie med skriftlig dokumentasjon. Alt ble dessuten sjekket mot uavhengige kilder.

Etter fase 1 satt vi igjen med følgende dokumentasjonen:

Førstehånds kilder:

- Fem førstehåndskilder som fortalte sin historie
- Sju falske erklæringer fra førstehåndskilder.
- Et falskt timekort

Annenhånds kilder.

- En kjent person med knytninger til det kriminelle miljøet bekreftet at en nylig avdød venn av ham hadde brukt falske erklæringer ved flere anledninger.
- En sentral forsvarsadvokat, som selv hadde hatt klienter som hadde brukt slike erklæringer, bekreftet kjøp og salg av erklæringer.
- Kilder i politi/påtalemyndighet bekreftet at de hadde hatt mistanke til dette i lang tid, og at de holdt miljøer under oppsikt.
- Kilder i justisdepartementet hadde en klar oppfatning av at kjøp og salg av slike erklæringer fant sted, også fra navngitte personer.

Annen skriftlig dokumentasjon:

- Tre erklæringer fra Sandstrøm og Herlofsen som tilfløt oss fra andre kilder enn ”pasientene” selv.
- Søknad om soningsutsettelse sendt fra John Sandstrøm som viste til erklæring.

Oppsummering etter fase en:

- Vi var nå helt sikre på at Sandstrøm og Herlofsen samarbeidet om å selge falske helseerklæringer.
- Vi hadde fått et meget godt innblikk i hvordan Sandstrøm og Herlofsen opererte, og hvordan de samarbeidet.
- Vi hadde en liste på rundt 20 navngitte kriminelle som hadde brukt falske erklæringer. (Disse 20 kom i tillegg til de fem kildene som hadde møtt oss og fortalt at de hadde kjøpt)

5.2 Fase 2: Dokumentere bruken

Med listen på over 20 kriminelle i hånden, kunne vi begynne arbeidet med å hente inn all offentlig tilgjengelig dokumentasjon som kunne bekrefte eller avkreftede at de hadde brukt erklæringer.

Som tidligere redegjort for, var det vanskelig å få tilgang til opplysninger. Vi var derfor spesielt på utkikk etter opplysninger om tre ting som ville underbygge at de hadde kjøpt falske helseerklæringer:

- a) Muntlig/skriftlig dokumentasjon på at de hadde brukt erklæringer fra Sandstrøm eller Herlofsen.
- b) Unormale forhold rundt rettssaker/soning (utsettelse, lette soningsforhold, benådninger o.l)
- c) Livsførsel som ikke samsvarte med at de var for syke til å sone normalt (næringsvirksomhet, ny kriminalitet, reising, sosial aktivitet.)

I denne fasen kjemmet vi registre og avisarkiver, maste på domstoler om kopier av gamle dommer, og registrerte hvilke forbrytelser som var begått, hvilke straffer de var blitt tildelt og hvilke personer, advokater, aktører, dommere og andre som var involvert i sakene. Det var et meget omfattende arbeid. Resultatene samlet vi i egne notater om hver enkelt person, for å beholde oversikten. Notatene var også viktig for å samkjøre opplysninger som kunne hjelpe oss å se sammenhenger.

På denne måten ble vi sittende igjen med en liste på 5-6 personer, hvor vi mente det var grunn til å gå i dybden. Dette var de eksemplene hvor vi forventet at det var mulig å vise hvordan erklæringer ble brukt til å hjelpe de kriminelle å unngå straff, eller i det minste slippe med lettere soning.

I disse tilfellene kontaktet vi også aktorene i sakene deres, dommere og andre som kunne ha vært i førstehånds kontakt med legeerklæringene. Vi valgte å jobbe bevisst for å bygge et tillitsforhold til disse kilder ved å være åpne om hva vi jobbet med. Slik fikk vi tilgang til en del opplysninger som normalt er taushetsbelagt (se kapittel 7.4.2 under spesielle erfaringer).

Tre av tilfellene ble brukt i saken:

5.2.1 ”Den benådede kunsthandleren”

Muntlige kilder hadde fortalt oss om voldtektsmannen som slapp å sone en eneste dag i fengsel. Vi sjekket saken etter de tre forholdene som er omtalt over:

- a) Erklæring fra Sandstrøm/Herlofsen?
Gamle straffesaksdokumenter, viste at Herlofsen var involvert allerede dagen etter voldtekten, som ett av ofrenes psykiater. Han vitnet også i rettssaken. I rettssaken ble det dessuten fremlagt helseerklæringer fra både Pål H. Herlofsen og Herlofsens far, som også var psykiater. Flere personer som var involvert i saken, var helt sikre på at Herlofsen var involvert i benådningen. Til slutt fikk vi bekreftet fra en kilde som var sentral i behandlingen av saken, at erklæring fra Herlofsen lå ved benådningssøknaden. Senere bekreftet også John Sandstrøm at Herlofsen hadde kontaktet ham for å få råd i benådningsprosessen.

b) Unormal soning?

Selve benådningssaken var unntatt offentlighet, men vi fikk bekreftet at kunsthandleren aldri hadde sittet i fengsel. Det var også tidligere omtalt i lokalpressen at vedkommende var benådet, og dette hadde vært omtalt i en politisk debatt. I den sammenhengen var Herlofsen rolle ikke noe tema, men vi fant ut at han var den mest aktive personen i arbeidet med å få ham benådet, og at han var den viktigste medisinske premissleverandøren til benådningen. Statsadvokaten i saken uttalte også at hun ikke trodde på at kunsthandleren var syk. Politiet i Drammen mistet tilliten til Herlofsen etter at han sykmeldte kunsthandleren, og sluttet å bruke ham som politilege

c) Livsførsel?

Opplysninger fra ligningsregister og folkeregister samt regnskapsregister tegnet et meget interessant bilde. Kunsthandleren levde et aktivt liv med stor suksess både i kjærlighet og forretninger, samtidig som han var for syk til å sone. Allerede fire måneder etter at han hevdet han var for syk til å sone, giftet kunsthandleren seg på nytt, han drev utstrakt reising til sin nye kones hjemland på den andre siden av Atlanterhavet, og han gjorde det meget bra i forretninger. Han hadde også nylig startet opp en ny kunsthandel.

Et metodisk problem i denne saken, var at benådningssaken var taushetsbelagt. Vi hadde derfor ikke noe innsyn i hvilke dokumenter som var lagt ved søknaden. Researchen viste likevel helt klart at Herlofsen var den sentrale premissgiveren. Kunsthandleren selv viste dessuten til at politilegen hadde undersøkt ham. Politilegen valgte å bekrefte overfor oss at han hadde konkludert med midlertidig soningsudyktighet i 1997, og anbefalt seks måneders utsettelse. Etter dette hadde han ikke undersøkt kunsthandleren igjen. Denne opplysningen er trolig likevel lagt til grunn i benådningssaken.

Senere har det blitt fremsatt opplysninger om at det er en tredje psykolog/psykiater som har avgitt uttalelse. Det foreligger forskjellige kildeopplysninger om dette omhandler kunsthandlerens psykiske helse direkte, eller om det omhandler mer indirekte forhold som helseforhold i kunsthandlerens familie. Denne erklæringen er fortsatt hemmelig. Det samme er navnet på hvem som har skrevet den.

5.2.2 "Pyramidekongen"

Jim Wolden er det eksemplet vi kom lengst i å dokumentere uten hans medvirkning. Wolden var innkalt til fengsel i starten av 2004, og jobbet knallhardt med å få utsettelse, basert på erklæringer fra Herlofsen. Samtidig visste vi at han var aktiv i oppbyggingen av pyramideselskapet "The 5% Community".

a) Erklæring fra Sandstrøm/Herlofsen?

Vi hadde fått ut kopi av tre legeerklæringer fra Pål Herlofsen datert i februar-mars 2004. Vi fikk også bekreftet gjennom dom fra juni 2005 at Herlofsen hadde avgitt erklæring i forbindelse med utsettelse av rettssak i januar 2005. Legeerklæring fra Herlofsen datert 13. februar 2004 sa at Wolden var svært deprimert, suicidal, medisiner og helt på grensen av innleggelse, han pågående depresjon var preget av "lav selvfølelse" og "pessimistiske tanker om fremtiden". Wolden har ifølge erklæringen vært for syk i perioden desember 2003 til februar 2004 til selv å kontakte sin allmennpraktiserende lege.

b) Unormal soning/utsettelse av rettssak?

Erklæringene ber om utsettelse av soning i 2004. En kort utsettelse blir innvilget. Sommeren 2004 har Wolden frigangssoning fra Ringerike Fengsel, mens han jobber hos T5PC. Januar 2005 blir rettssak utsatt basert på erklæring fra Herlofsen.

c) Livsførsel/sykdom:

Vi fant ut at Wolden i begynnelsen av 2004 hadde høy aktivitet og livsførsel som ikke passet med opplysningene i legeerklæringene. Dette er litt av hva Wolden foretok seg i samme periode som erklæringene ble skrevet:

- Wolden var i Kypros for å hente nye kredittkort, og var involvert i store pengetransaksjoner (kilde: Konkursboinnberetning)
- Høy sigarføring under middag på Kypros viste at han virket i godt slag (kilde: privatfoto).
- I januar opprettet han selskaper på Seychellene (kilde:VG)
- Et krav i konkursboet hans viste at han hadde leid privatjet i midten av februar (kilde: Rettsdok ifm. utleggsforretning på Woldens privatbolig)
- Wolden drev forretninger via selskapet CellJump fra Dubai (kilde: Finansavisen + muntlige kilder)
- Storslagne fester på Woldens regning i London (kilde: flere muntlige)
- I løpet av 2004 kjøper han et stort antall sportsbiler og motorsykler (kilde: ulike medier)
- Wolden involvert i store transaksjoner med sine aksjer i T5PC, (kilde: borapport)

5.2.3 "Psykologen"

Det var kjent fra avisoppslag at Sandstrøm var tatt for fyllekjøring. Vi valgte derfor å be om kopi av domfellelsene av ham. Resultatet var oppsiktsvekkende (se beskrivelse i saken)

a) Brukt erklæring?

I 2004 ble John Sandstrøm dømt for fyllekjøring. I dommen vises det til fremlagt erklæring fra psykiater Pål Herlofsen.

b) Unormal soning?

Normalt fører fyllekjøring til ubetinget fengsel. Sandstrøms var også tidligere dømt for fyllekjøring. I dommen vises det til Sandstrøms helsetilstand. Sandstrøm ble i stedet for fengsel dømt til å gå til behandling hos psykiater i ett år, hos nettopp Pål Herlofsen.

c) Livsførsel

Dommen måtte ses i lys av de øvrige kildeopplysningene og dokumentasjon på samarbeidet mellom Sandstrøm og Herlofsen. Sandstrøm fortsetter også å drive privat psykologpraksis. Han opptrer også aktivt i media i perioden etterpå.

Oppsummering etter fase to:

Arbeidet i de to første fasene hadde gitt gode resultater. Men slik vi så det, hadde dokumentasjonen fortsatt to svake punkter:

- Herlofsen/Sandstrøm kunne skyldes på at de selv hadde blitt lurt, og at de kriminelle hadde simulert syke. Det var umulig å motbevise.

- Vi kunne ikke dokumentere, annet enn ved muntlige kilder, at det ble betalt store kontante beløp under bordet.

Å selv kjøpe helseerklæringer ved hjelp av falsk identitet, var den eneste måten å dokumentere utover enhver tvil at Herlofsen og Sandstrøm hadde en aktiv rolle i å manipulere rettsvesenet, og at de mottok penger for dette utover ordinære egenandeler/timepriser. Beslutningen om å benytte falsk identitet ble tatt av sjefredaktøren.

5.3 Fase 3: Bruk av falsk identitet

5.3.1 Forberedelser til walraffing:

I forkant av selve walraffingen, gjorde vi svært detaljert research for å finne ut hvordan vi skulle gå frem for å oppnå best mulig resultat.

a) Ny identitet

Vi jobbet systematisk for å bygge opp en ny identitet, med:

- Navn, fødselsnummer og en adresse
- Mobiltelefon med anonymt nummer
- En sikker e-post
- Visittkort
- Lage (og pugge) et notat over biografiske detaljer om alle viktige faktorer fra barndom, oppvekst og yrkesliv.
- Dikte opp en troverdig kriminalitetshistorie, en dom og en innkalling til fengselssoning

Forberedelsene måtte være grundige nok til at vi kunne improvisere og takle uforutsette situasjoner. Vi måtte være forberedt på at de spurte etter ting vi ikke kunne gi dem, slik som personnummer, legitimasjon, dom eller soningsinnkalling.

b) Hvordan komme inn døra?

Vi skjønnte at vi kun kom til å få én sjanse. Hvis vi skulle komme inn døra, måtte vi ha noe som vekket tillit med en gang. Vi visste fra kildene at man som oftest hadde referanser fra andre kriminelle. Vi valgte derfor å bruke navnet til en kriminell som vi visste hadde vært hos Herlofsen og Sandstrøm som referanse og ”døråpner”.

Ved hjelp av kildene våre forsøkte vi å finne ut mest mulig av hvordan møtene ville foregå. Hva ville de spørre om? Hvem skulle bringe pris på banen? Skulle vi være ”kjekke og greie” eller ”litt nedslått”?

Etter disse rundene visste vi mye. Vi visste at Herlofsen samlet på våpen og driver kampsport, og at han er den forsiktige av dem. Vi visste når de pleide å komme og gå fra kontoret, og hvilke dager Herlofsen jobbet på militærklinikken i Oslo, og hvilke dager han var på privatpraksisen i Drammen. Vi visste hvem vennene deres var. Vi visste at det vanligvis er Sandstrøm som håndterer pengene. Men vi visste også at det var mulig å gå direkte til Herlofsen.

c) Hva ville skje om vi mislyktes/ble avslørt?

Det var en risiko for at walraffingen kunne gå galt. Vi kunne mislykkes i å vekke tillit, og ende opp tomhendte. Eller vi kunne rett og slett risikere å bli avslørt.

Vi mente at vi fortsatt ville ha en god sak, selv om vi ikke skulle få kjøpt en erklæring. Kildematerialet var ganske godt. Men vi visste også at Herlofsen, Sandstrøm og deres advokater ville bruke det mislykkete forsøket på å kjøpe erklæring for alt det var verdt – som bevis på at det nettopp ikke var mulig å kjøpe erklæringer. Det ville bli en utfordring.

Hvis vi ble avslørt ville alarmen gå, og vi ville måtte jobbe mot kilder som aktivt motarbeidet oss. For øvrig ville situasjonen være den samme.

Vi diskuterte også hvor viktig det var at walraffingen var ”ren”, at det var Herlofsen og Sandstrøm som måtte fabrikke en sykdomshistorie. Hvis vi gikk for langt i å legge ordene i munnen på dem, ville det kunne slå tilbake på oss selv. De ville kunne peke på at det var det vi som ga dem opplysninger som var feilaktige.

Utfordringen var å lyve godt nok til at de stolte på oss, og likevel lite nok til at erklæringen tydelig var bygget på usannheter, og mot bedre vitende.

d) Dokumentasjon

Vi bestemte oss for å dokumentere samtalene og møtene så godt som overhode mulig. Samtlige telefonsamtaler skulle tapes. I alle møtene skulle vi bruke skjult lydopptaker. Møtene skulle også dokumenteres ved hjelp av foto. Umiddelbart etter møtene/samtalene ble lydopptakene gjennomgått og skrevet ned i dokumenter.

5.3.2 Walraffing av Pål H. Herlofsen

- *Hei, det er Gøran Skog som ringer. Jeg har vært litt uheldig, og skal inn å sone en dom. Det er en vanskelig situasjon, men NN sa at du kanskje kunne hjelpe meg.*

- *Det vet jeg jo ikke uten videre. Jeg må jo nesten ta en prat med deg, da, sier Herlofsen*

Vi valgte å begynne med Herlofsen. Han var den som hadde den formelle kompetansen til å sykemelde, siden han var lege. Virksomheten hans var også oppsiktsvekkende med tanke på hans posisjon i Forsvaret. Men også fordi vi trodde han ville være mest diskret av de to. Dermed kunne det bli mulig å gjenta opplegget på Sandstrøm etterpå.

a) Møtene/samtalene

Til sammen hadde vi tre telefonsamtaler og fire møter med Pål Herlofsen. Alle møtene forgikk på Oslo Militære Legekontor.

Det ble veldig viktig å være bevisst på hva som ble sagt i møtene. For at walraffingen skulle være vellykket, var det avgjørende at Herlofsen kom opp med løgnene, slik at han ikke kunne skylde på at han lurte av pasienten.

Denne passasjen fra første møte, torsdag 8. september 2005, viser hvordan vi var klare på premissene:

- *Det koker ned til er om du vil ha muligheten – eller grunner – til å få lettelse i soningsforhold. For du har ingen psykiatrisk sykehistorie? spør Herlofsen.*

- *Nei*

- *Ingen somatiske sykdommer*

- Nei

- Og det er klart, da har du ingen gode grunner – i anførselstegn – for å argumentere for at du skal ha lettelser. Så spørsmålet er hvordan dette skal gjøres når du ikke har noen objektive grunner til det.

Herlofsen spurte i løpet av de fire møtene aldri om ting som hadde med ”pasientens” livssituasjon å gjøre, utover rene faktaopplysninger. I møtene diskuteres det bare hvordan vi skal gå frem for å få til en bedre soning.

b) Notatet

I det andre møtet åpnet Herlofsen muligheten for at han kunne skrive noe som kunne legges ved en søknad om lettelser i soningsforhold. I møtet ba han om at ”Gøran Skog” selv skrev ned noen punkter om barndom, familie, oppvekst og seksualliv som han kunne bruke. Til hjelp ga han pasienten en ”oppskrift” på journaloppsett som psykiatere bruker. Basert på denne oppskriften, måtte ”Skog” lage et notat om sin situasjon.

I dette notatet var det klart at vi kunne skrive hva vi ville, og Herlofsen ville ikke kunne kontrollere hva som var korrekt.

Vi ville ikke gå for langt i dette notatet heller. Ingenting av det vi skrev ville kunne være tilstrekkelig til å gi ”Skog” en psykiatrisk diagnose. Notatet ble heller ikke fulgt opp med spørsmål fra Herlofsen.

c) Erklæringen

Den 15. september fikk vi overlevert erklæringen (se vedlegg 9.1). Erklæringen konkluderer med at Herlofsen anbefaler at ”Skog” får sone i åpent fengsel i Oslo. Årsakene er hovedsakelig:

Konas situasjon, med psykiske problemer. Erklæringen sier at ”hun er henvist til lokalt DPS”.

”Skog” har en ”moderat depresjon” som må behandles, og Herlofsen har sagt seg villig til å ta ansvar for behandlingen.

Det som var viktig som dokumentasjon i dette var:

- Herlofsen har aldri møtt ”Skogs” kone. ”Skog” har heller aldri hevdet at hans kone var henvist til DPS (Distriktpsikiatrisk senter)
- Legeerklæringen sier også at ”Skog” har skåret høyt på en psykiatrisk test, som vanligvis utføres ved dybdeintervju i behandlingssituasjon. Testen kan lastes ned fra internett, med bruksanvisning (bl.a. sensorveiledning fra eksamen i medisin ved UiO 2004). Det var derfor enkelt å slå fast at Herlofsen ikke kunne ha resonert seg frem til en score på testen ut fra samtaler eller notatet. Testen omfatter temaer som Herlofsen og ”Skog” aldri har kommunisert om. Det er heller ikke avtalt videre behandling.

d) Betalingen

Herlofsen brakte spørsmålet om betaling på banen først da vi var enige om at han skulle skrive erklæring.

Prisen ble satt ved at Herlofsen og Skog blir enige om et beløp som er ”rimelig”. Herlofsen ga i samtalen uttrykk for at han fra det offentlige får 740 kroner timen for lignende erklæringer, men at her ”blir det jo litt mer enn som så”. Beløpet ble avtalt til 7-8000 kroner. Skog betalte neste dag 8500 kroner kontant, for at Herlofsen ”skulle være fornøyd”.

På forhånd hadde vi diskutert hvordan vi skulle få dokumentert betalingen. Løsningen ble at vi talte pengene høyt under overleveringen, slik at det finnes tydelig på lydopptaket. Vi valgte også å fleipe litt om muligheten for kvittering, for å dokumentere at det eventuelt ikke ble gitt kvittering:

- *Jeg får vel ikke noe fratrukk på skatten for dette.*
- *Antakelig ikke – ha ha ha ha. Hva heter det... utgift til inntekts ervervelse, sier Herlofsen*
- *Ikke sant. Det kan jo fort være det.*
- *Men det smeller ikke her, altså. Ha ha ha. (Herlofsen putter pengene i uniformsomma med venstre hånd.)*

e) Hva møtene med Herlofsen viste:

- Herlofsen skriver falske legeerklæringer til kriminelle
- Han tar betalt svart og utover tariffen
- Han fabrikkerte opplysninger i erklæringen
- Bruker sitt militære kontor og arbeidstid til denne virksomheten
- Samarbeider med Tor Erling Staff (se artikkel)
- Herlofsen bekreftet i samtalene at han har gjort det samme for flere andre klienter
- Møtene bekreftet nær 100% de kildeopplysningene vi hadde fra før

5.3.3 Walraffing av John G. Sandstrøm

Umiddelbart etter møtene med Herlofsen oppsøkte vi John Sandstrøm på samme måte. Navn og adresse på ”pasienten” var endret, straffen gjort noe lengre, men for øvrig var historien og opplegget det samme.

Sandstrøm ble ikke nevnt i møtene med Herlofsen. Kildeopplysninger tydet på at Sandstrøm var den som hadde nettverket i kriminelle miljøer, mens Herlofsen var lege, og hadde kompetansen til å skrive legeerklæringer. Ett av de viktigste målene ble derfor å bruke møtene med Sandstrøm til å dokumentere at de to samarbeidet. Dessuten ville vi ha ut mest mulig opplysninger om hvordan de to jobbet sammen for å oppnå fordeler for kriminelle, og om omfanget.

a) Møtene/samtalene:

Til sammen hadde vi tre telefonsamtaler og tre møter med John Sandstrøm.

Allerede i første møte foreslo Sandstrøm selv et opplegg der psykologen skulle hjelpe ”Christian Skau” med å unngå fengsel, og der prosessen ville ende opp med en søknad om benådning.

Spørsmålet om å involvere en ”solid psykiater” – og hva dette ville koste – ble også brakt på bane.

Sandstrøm viste i dette møtet helt tydelig at han ville samarbeide om et opplegg der en sykehistorie ble fabrikkert:

- Har du noen sykehistorie? Har du noe vi kan bygge på, som for eksempel ble brukt som formildende omstendigheter i rettssaken? spør John Sandstrøm

- Nei, ingenting.

- Vi må vel da forsøke å få en henvisning på deg, hvor du sliter med angst, depresjoner, søvnproblemer, hodepine, konsentrasjonsvansker og en annen ting: Du ser ikke noen mening med livet. Punktum.

Dette levnet ingen tvil om at Sandstrøm var villig til å fabrikkere en fiktiv sykehistorie.

Derfor kunne vi konsentrere oss om å hente ut mest mulig opplysninger om hvordan Sandstrøm jobbet, og særlig om samarbeidet med Herlofsen.

Møtene ble en balansegang der "Skau" kunne være litt mer "kunde" enn hos Herlofsen. Metoden for å hente ut opplysninger ble derfor mer pågående, der "Skau" ba om forklaring på hva som ville skje, hvordan prosessen gikk frem, om det hadde skjedd tidligere og om Sandstrøm kunne sette oss i kontakt med referanser.

Et metodisk problem var at Sandstrøm nærmest snakket i koder, og brukte ord som "den brunkledte", "han knekten", "gammer'n" og "han der borte", gjerne ledsaget av nikking i en eller annen retning, for å vise hvem han snakket om. Vi måtte derfor hale og dra litt for å få navnene på bordet, og typisk spørre: "Er det Herlofsen du mener?", for å få det på lydopptaket.

En interessant observasjon under møtene var at Sandstrøm hadde fire posthyller ved telefaksen sin. To av disse var merket med Herlofsens faksnumre i Drammen og på Oslo Militære legekontor. Dette underbygget inntrykket av et tett samarbeid.

En tredje hylle var merket med et faksnummer som viste seg å tilhøre Politiet i Oslo.

Helt til slutt tok vi et siste møte, bare for å forvise oss om at noen av kjernepunktene kom helt tydelig frem på lydopptaket. Der spurte vi eksplisitt om igjen om det vi trengte dokumentert helt klart.

Vi valgte å avbryte dialogen med Sandstrøm før det kom til skriving av en erklæring. Det var tre grunner til det:

- Vi hadde allerede en erklæring fra Sandstrøm, samarbeidet var dokumentert og lydopptakene var helt klare.
- Sandstrøm ville sette opp et møte der også advokat Tor Erling Staff skulle være med. Journalisten hadde tidligere møtt Staff i en rettsprosess, og risikerte derfor å bli gjenkjent
- Herlofsen skulle også kobles inn i prosessen, og siden det var samme journalist som walraffet begge steder, ville opplegget bli avslørt om Herlofsen plutselig kom inn døra.

b) Henvisning

En viktig dokumentasjon på at det var et falskt spill, var at Sandstrøm sørget for at en annen lege formelt henviste "Christian Skau" til ham. Dette satte Sandstrøm selv opp i sitt første møte med "Skau". Sandstrøm valgte legen, og ordnet en avtale allerede samme

ettermiddag. Han skrev et kort, håndskrevet notat om hva legen skulle skrive i henvisningen. Dette notatet tok ”Skau” med til legen. (se vedlegg 9.2)

Dette viste oss også hvordan Sandstrøm brukte andre leger til å legitimere opplegget. Papirarbeidet ville vise at en annen lege hadde undersøkt klienten, og at legen hadde sendt pasienten videre til Sandstrøm.

Hos legen, dr. Eivind Borna, dukket det opp et praktisk problem. Borna fikk ikke computeren til å akseptere Skaus personnummer. Borna var trolig koblet opp mot trygdeverkets databaser.

Det ble nødvendig med noen raske nødløgnere om hvorfor Skau ikke hadde legitimasjon med seg, og hvor lang tid det ville ta å hente førerkortet. Borna aksepterte til slutt en løsning der Skau eller Sandstrøm skulle ringe opp med personnummeret senere. Dermed skrev han henvisningen uten personnummer (se vedlegg 9.3)

Møtet med Borna ble mulig å dokumentere ved fotografi. Bornas kontordør lå rett overfor et stort vindu. ”Skau” sendte derfor en tekstmelding til fotografen som var på post. Slik fikk vi gode, klare bilder.

c) Faksen fra Herlofsen

I møte nummer to, kom kanskje den viktigste dokumentasjonen som viser samarbeidet mellom Sandstrøm og Herlofsen. Dokumentet var en telefaks som Herlofsen hadde sendt til Sandstrøm, mens ”Skau” var hos dr. Borna.

I den håndskrevne faksen sa Herlofsen at ”utgiftene til behandling/omplussing” ville bli ”høyere enn stipulert”. Faksen var signert og stemplet av Herlofsen.

Sandstrøm ga faksen til ”Skau”, og ba ham om å lese den.

Med denne faksen som grunnlag, jekket Sandstrøm opp prisen på opplegget. (se vedlegg 9.4)

Faksen ble senere viktig i konfrontasjon med Herlofsen. Herlofsen benektet at han samarbeidet med Sandstrøm om klienter. Da kunne vi konfrontere ham med denne faksen. Han bekreftet at han hadde skrevet den, men ”husket ikke” hva den omhandlet.

d) Politilegen

Sandstrøm brakte også en helt ny person inn i ”saken”: Politilegen i Oslo.

Dette stemte godt med opplysninger vi hadde fra kilder allerede, at Sandstrøm og Herlofsen hadde kontakter hos politilegen.

Politilege Stein Ikdahls navn hadde dessuten dukket opp i to andre konkrete saker i researchen, der Sandstrøm og Herlofsen begge var involvert. En av sakene var benådningen av kunsthandleren.

Sandstrøm beskrev et forhold der politilegen hadde jobbet sammen med Herlofsen i Forsvaret, og at de nå hadde et forhold der det var mulig å oppnå ting. Konkret brukte Sandstrøm ordene:

” Han har en kontakt som er sentralt plassert som han har jobba med tidligere. Han gikk fra – han her jobber som stor sjef blant de grønnkledde – og en der gikk til de blåkledde. Og det er masse kontakt sånn at de ringer , og fornavn, og ..”

Og:

”Man kan ikke misbruke sånne ting, men man bruker det av og til”

Senere utdyper han:

- *Så snakker jeg med han derre knekten, hvis han – for eksempel vurderer og ..., sier Sandstrøm*
- *Med han knekten der nede, mener du politijuristen?*
- *Nei, politilegen, det var han jeg mente. Og den – der er det forbindelse, ikke sant ”*

Research bekreftet at sjefen for politilegene, psykiater Stein Egil Ikdahl, hadde jobbet ved Oslo Militære legekantor, sammen med Herlofsen.

I listen over medlemmer i Rettsmedisinsk kommisjon, stod Ikdahl oppført både som politilege og sjefpsykiater ved Oslo Militære Legekantor.

Ikdahl bekreftet senere at ”den blåkledte” ikke kunne være noen andre enn ham, basert på den beskrivelsen Sandstrøm hadde gitt.

e) Samtalene med Sandstrøm viste at han:

- Fabrikerte en sykehistorie uten grunnlag
- Samarbeidet tett med Herlofsen
- De brukte utenforstående leger til å ”legitimere” erklæringer, i form av feilaktige henvisninger
- Han argumenterte med muligheten for benådning
- Brukte samarbeid med politilegen som en faktor
- Ville sette opp møte med Staff, og nevnte også advokat Ole Petter Drevland som en samarbeidspartner
- Brukte Herlofsens faks til å jekke opp prisen
- Ville ha ”bonus” på 20.000 kroner hvis pasienten slapp unna fengsel

5.4 Fase 4: Utvikle kilder ”on the record”.

Vi mente nå at saken var tilstrekkelig dokumentert. Saken bygget imidlertid tungt på anonyme kilder og bruk av falsk identitet. Dette kunne oppfattes som et svakt punkt dersom noen stilte spørsmål ved sakens troverdighet.

Dersom vi klarte å få en eller flere kilder til å stå åpent frem, ville det gi saken større tyngde og troverdighet.

Men hvordan i all verden skulle vi få til det? Hvorfor skulle en kriminell ødelegge sitt eget frikort ut av fengsel, og samtidig innrømme enda mer kriminalitet?

Vi så en åpning. Vi oppdaget tidlig at også de kriminelle følte seg misbrukt av Herlofsen og Sandstrøm. Det virket som om de to ofte lovet mer enn de klarte å holde, og de opptrådte grådig overfor klientene sine.

De følte seg presset i en situasjon hvor de var sårbare og skulle i fengsel.

Vi hadde listen med over 20 navn som vi kunne jobbe med. En av disse måtte være mulig å få ”on the record”.

En av personene vi hadde hørt om gjennom kildearbeidet, hadde betalt store summer for erklæringer, og i dag satt han like fullt i fengsel utenfor Bergen.

Etter en rekke telefonsamtaler hadde vi etablert en kontakt. Han sa ja til å ta imot besøk i fengselet. Men han lovet oss ingenting.

Under besøket spurte kilden om og om igjen: ”Hvorfor skal jeg gjøre dette? Hva har jeg å vinne på det? Ingenting! Jeg kan bare tape på å stå frem”.

Kildens hovedbekymring var å bli flyttet tilbake til lukket soning. Det kunne han ikke forsvare overfor familien sin. Nå hadde han mulighet til å få besøk i helgene, og han håpet på tidlige permisjoner på grunn av sine små barn.

Dette var et etisk dilemma for oss. Kunne vi ta ansvaret for at han kunne bli straffet for å fortelle sin historie i vår avis?

Vi diskuterte dette grundig med redaksjonsledelsen og søkte uformelt råd hos jurist for å vurdere risikoen.

Kilden valgte til slutt å stå frem under stor tvil. Vi følte oss ikke helt trygge på at avtalen ville holde før vi gikk i trykken.

Også to andre kilder, Terje Lien og Kristian Helgesen, bekrefter i saken at de har vært involvert i kjøp av falske helseerklæringer.

Hvor viktig – og vanskelig – det var å kontrollere fakta i denne saken, viste seg i en oppfølgersak, der vi slo opp at politidirektør Knut R. Mikkelsen hadde lagt frem en falsk legeerklæring på vegne av en klient. Mikkelsen var da advokatfullmektig i privat praksis. Klienten oppga å ha hatt Mikkelsen som advokat. Mikkelsen husket at vedkommende var klient hos ham. I dommen fra Oslo byrett står det ingenting om hvem som representerte klienten i retten. I ettertid viste det seg at det var Mikkelsens daværende sjef og ansvarlige advokat, Morten Kjensli, som hadde lagt frem den falske legeerklæringen i retten. Feilen oppstod fordi forholdet lå mange år tilbake i tid, og de involverte husket dårlig. Selv om Mikkelsen faktisk var involvert i saken, og senere benyttet den samme erklæringen i en forvaltningssak for at klienten skulle få tilbake førerkortet sitt, skygget vår korrigerende for det viktige i saken:

Mikkelsen ble senere sjef for påtaleenheten ved Oslo Politikammer. Det førte til at en delikat habilitetskonflikt oppstod i etterforskningen av Sandstrøm. Problemene førte til at saken ble henlagt.

En annen grunn til henleggelsen var at legen som skrev legeerklæringen, den gangen nektet å implisere Sandstrøm, men tok hele ansvaret selv.

I vår artikkel stod legen for første gang frem og bekreftet at det var Sandstrøm som skrev legeerklæringen, og at legen bare signerte den.

6 Arbeidstid og organisering

Vi jobbet med saken i tre måneder før den kom på trykk. I denne fasen jobbet vi ikke med andre ting samtidig.

Vi har hatt en arbeidsform hvor vi stort sett har vært sammen om alt. I tillegg har vi hatt en fast fotograf tilknyttet teamet, det vil i praksis bare si at vi har forholdt oss til en dedikert fotograf som kjente saken.

Journalistene er under press fra mange kanter når vi jobber med en slik tung sak over flere måneder. Det er selvfølgelig belastende å jobbe mot et kriminelt miljø slik vi har gjort. Hemmelig møter med tungt kriminelle personer gjør man helst ikke alene. Men det er også et press fra advokater, fra andre medier og fra personer som på en eller annen måte vil bli berørt. Når man er to som kjenner alle detaljer i saken står vi mye sterkere i slike situasjoner.

I arbeidet med denne saken har det vært mange veivalg: om journalistiske metoder, om etiske problemstillinger og om virkemidler. Og mange av avgjørelsene skulle taes under sterkt tidspress. Da er det bra å være to.

7 Spesielle erfaringer

7.1 Bruk av skjult identitet

7.1.1 Et "Catch 22" i VVP

Vær varsom-plakaten sier:

3.10. Skjult kamera/mikrofon eller falsk identitet skal bare brukes i unntakstilfeller. Forutsetningen må være at dette er eneste mulighet til å avdekke forhold av vesentlig samfunnsmessig betydning.

I forhold til VVP innebar bruk av falsk identitet et "catch 22". Hvordan gjøre research først, uten å ødelegge muligheten for å walraffe?

Vår redaktør var svært nøye på at alle andre metoder for å avdekke saken skulle være prøvd før vi fikk bruke falsk identitet.

I praksis er det svært vanskelig å "snu alle steiner" uten at det blir kjent at man jobber med en sak. I denne saken var vi nødt til å være ekstremt forsiktige i forholdet til kilder og undersøkelser fase 1 og 2, slik at ikke Herlofsen og Sandstrøm skulle få nyss om hva vi jobbet med. Det øyeblikket ryktet nådde dem, ville muligheten til å walraffe trolig være ødelagt. Beslutningen om å bruke falsk identitet ble tatt idet vi følte at vi hadde gjort det vi kunne uten å sette i gang alarmklokkene.

Hvor sensitivt dette var i praksis, ble klart da vi følte at vi kunne slutte å være så veldig forsiktig. Da gikk det bare timer før noen ringte Herlofsen.

7.1.2 *Psykiater-effekten*

Det er en krevende oppgave å utgi seg for å være noen annen overfor en erfaren psykiater og psykolog. Pål Herlofsen er ansvarlig for å trene Forsvarets spesialkommando i avhørsteknikker.

Før hver telefonsamtale og hvert møte var det nødvendig å bruke tid på å forberede seg på den nye rollen vi skulle inn i. Walraffing over en lang tidsperiode (walraffingen pågikk i om lag en måned), er en mental påkjenning.

Belastningen ved å eventuelt bli avslørt ville være veldig stor, særlig hvis det skjedde i en situasjon der journalisten befant seg alene, i et lukket rom.

Vi måtte derfor forberede oss på alle mulige situasjoner.

Det er helt avgjørende å jobbe i team i en slik situasjon, og ha muligheten til å debriefe etterpå.

7.2 Kildevurdering

7.2.1 *Anonyme kilder*

Det er alltid problematisk å bygge på anonyme kilder, men ofte er det nødvendig. Carl Bernstein (eks. Washington Post) har skrevet at i de 100 første sakene om Watergate, var det ikke en eneste åpen kilde som kritiserte Nixon-regjeringen.

I denne saken var det helt nødvendig å begynne researchen med anonyme kilder. Alle som kjente detaljene rundt bruken av falske legeerklæringer, gjorde det fordi de hadde kjøpt erklæringer selv.

De kildekritiske problemene ved å bruke anonyme kilder, forsøkte vi å oppveie ved at vi brukte mange uavhengige kilder, fra ulike miljøer.

Det var viktig å stille åpne spørsmål og be dem fortelle, slik at vi fikk opplysninger som ikke var farget av et ønske om å gi oss ”det vi var ute etter”.

Vi var også nøye med å gjøre klare avtaler med kildene som ikke bandt oss i forhold til bruk av opplysningene.

7.2.2 *Kriminelle kilder*

Forbrytere har mindre troverdighet som kilder. De har begrenset verdi som vitner i en eventuell retts sak. Dette problemet var vi nødt til å forholde oss til, ettersom nesten alle kildene som kunne si noe om saken var kriminelle.

Derfor jobbet vi mye med å få kildene til å finne frem det de måtte ha av skriftlig dokumentasjon. Slik kunne historiene deres etterprøves.

Vi kontrollerte også opplysninger de ga oss mot annen dokumentasjon, så langt det lot seg gjøre.

Dessuten hadde vi mange, uavhengige kilder, slik at vi kunne holde historiene deres opp mot hverandre, og sjekke om det var samsvar mellom dem.

Det kunne dessuten være problematisk om vi kom i en situasjon der vi hadde lovet en kriminell kilde beskyttelse om kriminelle forhold han hadde vært med (på såkalt ”medvitsersk ansvar”). Det var derfor viktig at vi gjorde avtaler som begrenset seg til å beskytte den enkeltes navn. Historien deres kunne vi bruke i anonym form.

Dette er også en sak hvor ”hensikten helliger middelet”. Hvis vi lovet kriminelle anonymitet om kriminelle forhold, var det fordi vi det var den eneste måten vi kunne få kunnskap om mer omfattende kriminalitet. Det var langt viktigere å avsløre de som utstedte falske

leegerklæringer, fordi det var disse som hadde innpass i rettsvesenet, og som var forutsetningen for at misbruket kunne foregå.

7.3 Anonymisering

Vi valgte å anonymisere den voldtektsdømte kunsthandleren. Dette skjedde etter mye diskusjon. Vi var opprinnelig av den mening at han kunne identifiseres. Det som talte mot var de sterke kravene som blir praktisert av PFU i forhold til VVP 4.7. Særlig i forhold til omtale av gamle kriminalsaker. I dette tilfellet var voldtektsdommen 10 år gammel, men benådningssaken var av nyere dato.

Vi valgte til slutt å anonymisere av to grunner: Personen har barn som ikke er voksne, og fordi det var et selvstendig poeng å synliggjøre hvor alvorlige forhold han var dømt for, i lys av at han slapp å sone. Hvis vi hadde brukt navnet hans ville vi ikke kunne beskrive det groteske straffeforholdet like utdypende.

7.4 ”Unntatt offentlighet”

7.4.1 Hemmelige benådnings

Da vi søkte Justisdepartementet om innsyn i benådningssaken, møtte vi en ganske arrogant og avvisende holdning. Justisdepartementet avviste vår forespørsel uten å vurdere saken og uten å vise til lovhjemmel for å unnta saken. Svaret fra departementet brøt etter vår mening Offentlighetsloven på flere punkter, og ga et klart inntrykk av at benådningssaker ikke vurderes i henhold til loven. Vi klagde to ganger til departementet uten å nå frem. Vi valgte deretter å klage videre til Sivilombudsmannen, og fikk 30.12.05 medhold i at benådningsvedtaket må være offentlig (se vedlegg). I tillegg mener Sivilombudsmannen at opplysninger om hvilke advokater som er involvert og hvilke saksbehandlere hos påtalemyndigheten som har avgitt innstilling må være offentlig.

7.4.2 Mulighet for innsyn

Flere personer i domstolene og påtalemyndigheten har hjulpet oss i denne saken. Det gjelder i noen grad innsyn i opplysninger som normalt er underlagt taushetsplikt, slik som opplysninger om hvor og når personer har sonet, og hvilke helseerklæringer som er fremlagt i rettsforhandlinger bak lukkede dører.

Dette er ikke ulovlig å gjøre i enkelte saker. Straffeprosesslovens §61c åpner eksplisitt for fravikelse av taushetsplikt overfor tredjeperson:

Taushetsplikt etter § 61 a er ikke til hinder for:

6) at opplysningene gjøres kjent for andre enn offentlige organer når det er nødvendig for å forebygge lovovertridelser eller for å hindre at virksomhet blir utøvd på en uforsvarlig måte,

Denne paragrafen har vært et meget nyttig hjelpemiddel når det gjelder å få innsyn i opplysninger som er svært vanskelig å få ut, men som ikke egentlig er veldig hemmelige. Muligheten for slikt innsyn har vært avgjørende for at vi kunne kryssjekke en del

opplysninger som var viktige for saken. Det har krevd at vi har vært åpne overfor kildene det gjelder, har forklart hvorfor vi har spurt om det, og er basert på et gjensidig tillitsforhold.

7.4.3 Informasjon i forvaltningen

Helseerklæringer brukes til å manipulere en rekke beslutninger i mange forskjellige statsetater. Beslutningene var ofte ikke viktige nok til at etatene brukte ressurser på å etterprøve grunnlaget

Helseerklæringer vil kunne bli brukt først overfor domstolen (utsettelse av rettssak), deretter overfor påtalemyndighetene (i forbindelse med innkalling til soning), så overfor fengselsmyndighetene (soningsforhold/avbrudd/permisjoner) og til slutt Justisdepartementet (benådning).

Det er ingen som følger en slik prosess gjennom de ulike etatene, og muligheten for å få oversikt og føre kontroll er derfor pulverisert.

Mangelen på samordnet informasjon gjør at det ikke finnes søkbare muligheter til å finne ut av omfanget.

Også innsyn i de ulike etatene er svært komplisert:

Domstolene: Fører ingen oversikt over bruk av helseerklæringer. Erklæringer som leveres for å be om utsettelse av rettssaker, registreres i rettsboken under hver enkelt sak.

Legeerklæringer som brukes i forbindelse med domfellelser kan inntas i dommen. Eneste mulighet til å finne bruk av helseerklæringer, er å sjekke dom eller rettsbok i hver enkelt sak.

Politi/påtalemyndighet: Erklæringer brukes i forbindelse med søknader om soningsutsettelse, spesielle soningsforhold (for eksempel søknad om frigangssoning), soningsavbrudd eller benådning. De arkiveres så med den enkelte saken. Det foregår ingen registrering eller føring av statistikk. Erklæringene er taushetsbelagt under bestemmelser i Straffeprosessloven.

Fengselsvesenet: Erklæringer brukes i forbindelse med søknader om soningsavbrudd, behandling, frigang, fremstillinger for psykolog/psykiater, permisjoner, frigangssoning, prøveløslatelse og forflytninger. Erklæringene arkiveres i fangens mapper eller i journal hos fengselslege. Det føres ingen oversikt eller statistikk. Opplysningene er taushetsbelagt.

Justisdepartementet: Brukes i søknader om §12-soning (soning i behandlingsinstitusjon) og benådning. Opplysningene er taushetsbelagt. Det føres ingen statistikk eller oversikt.

Politilegen: Politilegen brukes som kontrollerende instans i tilfeller der det er tvil om medisinsk tilstand, ved søknader om soningsutsettelse eller benådninger. Politilegen har dermed innflytelse som premissleverandør. Kontoret førte kun overfladisk statistikk i 1998, basert på 118 undersøkelser. Den viste at det ble stilt psykiatrisk diagnose på 80% av de undersøkte. (Resten: Alkoholisme og narkomani). Hvitsnippforbrytere er overrepresentert blant søkerne. Enkelt saker, og hvilke råd som gis til påtalemyndigheten, er beskyttet av taushetsplikt som pasientopplysninger.

Rettsmedisinsk kommisjon: Kontrollorgan, men bare for saker der psykiater er oppnevnt av retten, ikke i saker der private sakkyndige avgir uttalelser. Taushetsbelagte opplysninger.

7.5 Forholdet til politiet

Etter at saken ble publisert, ble det åpnet straffesak mot Herlofsen og Sandstrøm. Vi ble derfor innkalt til avhør som vitner. Politiet har også ønsket kopier eller utskrifter av lydopptak.

I vitneavhør har våre vitnemål begrenset seg til å bekrefte innholdet i artiklene.

Når det gjelder lydopptak har både politi, militærpoliti bedt om disse.

Dagens Næringslivs sjefredaktør har så langt besluttet at lydopptakene ikke skal leveres til utenforstående.. Årsaken er at det er upublisert materiale. Journalistisk troverdighet forutsetter uavhengighet fra statsmakten, og vi vurderer det som et problematisk å skulle forsyne politiet med bevismateriale utover det vi selv har trykket.

8 Konsekvenser:

- Helsetilsynet har åpnet tilsynssak mot Pål Herlofsen, John Sandstrøm, Eivind Borna og Stein Ikdahl.
- Politiet etterforsker Herlofsen og Sandstrøm for grov korrupsjon
- Rikstrygdeverket gransker bruk av erklæringer fra Herlofsen og Sandstrøm
- John Sandstrøm er midlertidig fratatt autorisasjon til å praktisere som psykolog
- Pål Herlofsen er permittert fra jobben i Forsvaret
- Militærpolitiet etterforsker Herlofsen for forhold i tjenesten (Militær straffelov)
- Helse og sosialdepartementet har nedsatt et utvalg som utreder bruken av sakkyndige i justissektoren, ledes av professor Hans Petter Graver.
- Justisdepartementet har gransket alle benådningssaker siden 1990 – 20 benådningssøknader er oversendt politiet.
- Justisdepartementet gransker saker som angår §12-soning og soningsutsettelse
- Kriminalomsorgsavdelingen i Justisdepartementet har bedt fengselsregionene gjennomgå alle saker for å finne erklæringer fra Herlofsen og Sandstrøm
- Forsikringsselskapet If har suspendert bruken av Herlofsen som sakkyndig
- Regjeringsadvokaten har tilsidesatt legeerklæringer fra Herlofsen i ca 45 erstatningssaker reist av tidligere FN-soldater
- Sivilombudsmannen har kritisert Justisdepartementet for hemmelighold av benådningsvedtak.

Oslo, 20. januar 2006

Knut Gjernes

Gøran Skaalmo

9 Vedlegg

9.1 Falsk erklæring fra Herlofsen

9.2 Notat fra Sandstrøm

9.3 Henvisning til Sandstrøm

9.4 Fax fra Herlofsen til Sandstrøm